

SYSTEMIC SHORTCOMINGS IN THE PRELIMINARY INVESTIGATION AND ITS SPECIFIC FEATURES

Fayziev Shohrukh Mukhiddinovich

Higher School of Judges under the Supreme Council of Judges

Criminal Legal Activity. Student of the 3rd group

hohruhfoyziev1985@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14898366>

ARTICLE INFO

Received: 14th February 2025

Accepted: 19th February 2025

Online: 20th February 2025

KEYWORDS

Identification, preliminary,
elimination, responsibility,
process, investigation, court,
errors, mistakes, shortcomings.

ABSTRACT

This article discusses the systemic shortcomings in the preliminary investigation and its specific features. The author also expressed his views on the legal nature of the shortcomings in the preliminary investigation and the need for systematic control over the conduct of the preliminary investigation in the criminal process.

СИСТЕМНЫЕ НЕДОСТАТКИ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Файзиев Шохрух Мухиддинович

При Верховном совете судей Высшая школа судей

Уголовно-правовая деятельность Ориентация: Слушатель группы 3

hohruhfoyziev1985@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14898366>

ARTICLE INFO

Received: 14th February 2025

Accepted: 19th February 2025

Online: 20th February 2025

KEYWORDS

Идентификация,
первоначальный,
устранение,
ответственность, процесс,
расследование, испытание,
возникающие ошибки,
допущенные ошибки,
недостатки.

ABSTRACT

В статье рассматриваются системные недостатки и отдельные аспекты предварительного расследования. Автор также высказал свою точку зрения относительно правовой природы недостатков предварительного расследования и необходимости системного контроля за проведением предварительного расследования в уголовном судопроизводстве.

ДАСТЛАБКИ ТЕРГОВДАГИ ТИЗИМЛИ КАМЧИЛИКЛАР ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Файзиев Шохрух Мухиддинович

Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

Жиноий-ҳуқуқий фаолият йуналиши 3-гуруҳ тингловчиси

hohruhfoyziev1985@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14898366>

ARTICLE INFO

Received: 14th February 2025

Accepted: 19th February 2025

Online: 20th February 2025

KEYWORDS

Аниқлаш, дастлабки,
бартараф этиш,
жавобгарлик, жараён,
тергов, суд, юзага келадиган
хатолар, йўл қўйилган,
камчиликлар.

ABSTRACT

Мазкур мақолада дастлабки терговдаги тизимли камчиликлар ва унинг ўзига хос жиҳатларига тўхталиб ўтилган. Шунингдек, муаллиф мақолада дастлабки терговдаги камчиликларнинг ҳуқуқий табиати ҳамда жиноят процессида дастлабки тергов олиб борилиши устидан тизимли назорат олиб борилишни тақоза этиши ҳақида ҳам фикрлар билдириб ўтган.

Ўзбекистон Республикасида барча соҳаларда туб ислохотлар амалга оширилмоқда. Бундай янгиланишлар бевосита ҳуқуқий демократик давлатни шакллантириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини янада тўлароқ таъминлаш, шунингдек, шахс учун қонунларга риоя қилишнинг ҳуқуқий рағбатлантирувчи тизимини яратишга қаратилган бўлиб, ана шундай ижобий ишлардан бири жиноят қонунчилигини либераллаштириш сиёсати ҳисобланади.

Адолатли ва самарали тергов жараёни жамиятда қонун устуворлигига бўлган ишончни мустаҳкамлайди. Терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни самарали тарзда бартараф этиш жиноий одил судлов тизимининг шаффофлигини ва адолатлилигини кўрсатади. Бу, ўз навбатида, фуқароларнинг ҳуқуқ тизимига бўлган ишончини оширади.

Тергов ва суд жараёнларида юзага келадиган хато ва камчиликларни аниқлаш ва бартараф этиш профессионаллик ва компетентликлик даражасини оширади. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун тегишли билим ва кўникмаларни ривожлантириш, шунингдек, тизим ичидаги камчиликларни тузатиш зарур.

Жаҳон ҳамжамияти томонидан қабул қилинган халқаро ҳуқуқий меъёрлар ва стандартларга риоя қилиш муҳимдир. Тергов ва суд жараёнларида халқаро меъёрларга мувофиқликни таъминлаш, шунингдек, хато ва камчиликларни самарали бартараф этиш мамлакатнинг халқаро обрўсини оширади ва бошқа давлатлар билан ҳамкорликни кучайтиради.

Дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни судда бартараф қилиш масалалари нафақат жиноий одил судлов тизими учун, балки бутун жамият учун муҳим аҳамиятга эга. Бу масалаларнинг ҳал қилиниши адолатли судловни таъминлаш, фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ҳамда жамоатчилик ишончини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Сўнгги йилларда, жиноят-процессуал қонунчилигига шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоясига оид ва замонавий-техник воситаларни қўллаш юзасидан янгиланган жорий этилиб, қонунчиликдаги мавжуд бўшлиқларни тўлдириш юзасидан қатор чора-тадбирлар амалга оширилган бўлишига қарамадан, таҳлиллар дастлабки тергов давомида бир қатор тизимли камчиликлар мавжудлигини, мазкур муаммолар ҳанузгача долзарблигича қолаётганлигини кўрсатмоқда. Бугунги кунда оммавий

ахборот воситаларига берилаётган эркинликлар натижасида эса, ушбу камчиликлар халқ кўзига ойнадек кўринмоқда.

Қайд этиш жоизки, Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлатни ривожлантириш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ этиш шароитларида қонунийликка ва фуқароларнинг ҳуқуқларига қатъий риоя этилиши алоҳида аҳамият касб этади.

Бу жиноят процессига ҳам тааллуқли бўлиб, жиноят ишлари бўйича иш юритишнинг жиноят-процессуал қонунчиликда белгиланган тартиби қонунийликни мустаҳкамлашга кўмаклашиши лозим.

Жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини чеклашга йўл қўядиган жиноят-процессуал фаолиятнинг ўзига хослигини эътиборга олган ҳолда, дастлабки тергов босқичида шахс ҳуқуқларининг тўлақонли ҳимоясини амалга ошириш, ваколатли органлар томонидан бунга сўзсиз риоя этилишини таъминлаш, шунингдек, мазкур босқичда суд ваколатларини кенгайтириш бўйича “Ҳабэас корпус” институтини такомиллаштириш алоҳида ўрин тутди.

Мазкур қоидалар қонунийлик, одил судловни фуқароларнинг қонун ва суд олдида тенглиги асосида амалга ошириш, шахснинг шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш, процессуал ҳаракатлар ва қарорлар устидан шикоят қилиш ҳуқуқи каби принципларда ўз аксини топади.

Жиноят-процессуал кодексида белгиланган мақсад ва вазифалар кетма-кет келадиган босқичлардан иборат бўлган бутун жиноят судлов ишини юритиш учун умумий ҳисобланади.

Бироқ, жиноят процессида ушбу принциплар талабларига риоя қилмаслик хавфи мавжуд бўлиб, бунинг таг замирида дастлабки терговда йўл қўйиладиган тизимли камчиликлар ётади.

Тизимли камчиликларнинг ҳуқуқий табиати жиноят процессида дастлабки тергов олиб борилиши устидан тизимли назорат мавжуд бўлиши заруриятини тақозо қилади. Бу босқичда прокурор, суд ва жамоатчилик назоратининг жиноят судлов ишини юритишнинг умумий асосларидан келиб чиқадиган мақсад ва вазифалари мазкур институтнинг қанчалик аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради.

Умумий маънода ҳар бир хато нотўғри, ноаниқлик, хато, нотўғри фикр, нотўғри ёки нотўғри қадам, нотўғри ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ва бошқалар деб талқин этилади.

Жиноят процессидаги хатолар процессуал қарорларни қабул қилиш ва процессуал ҳаракатларни амалга ошириш жараёнида юз бериши мумкин. Ақлий фаолиятдаги хатолар ишда тўпланган далилларни баҳолашда ҳам юзага келиши мумкин. Аммо бундай хатолар, жиноят ишида қабул қилинган ва чиқарилган қарорларда объектив ифодаланмаган.

Мазмунан “дастлабки тергов” қўйидаги фаолиятни ўз ичига олади, яъни қонунда белгиланган тартибда ваколатли давлат органлари томонидан жиноятларни очиш, айбдорларни фош этиш, жиноят иши бўйича ишда қатнашаётган фуқароларни ҳуқуқ ва

манфаатларини таъминлаш ва адолатли қарорлар қабул қилиш шулар жумласига киради¹.

Жиноятларни очиш, гумон қилинувчи ва айбланувчини жиноий жавобгарликка тортиш ҳамда бир вақтнинг ўзида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш- дастлабки терговнинг энг муҳим ва асосий вазифаларидандир. Булар бир-бирини тўлдиради, чунки жиноятчиликка қарши курашишнинг асосий мақсади инсонни жиноий тажоввузлардан ҳимоя қилишдир.

Дастлабки тергов жараёнида тергов функциясини қўллаш жиноятчиликка қарши курашиш, баъзи ҳолларда, ишда қатнашаётган иштирокчиларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклашни назарда тутиши мумкин. Лекин бу чеклашлар Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, ЖПК ва бошқа қонунларда назарда тутилган кафолатларга риоя этилган ҳолда амалга оширилади.

Дастлабки тергов барча терговчилар учун умумий бўлган ва уларнинг фаолиятини асосий йўналишларини белгилаб берувчи бевосита процессуал вазифаларга эга. Улар ЖПК нинг 2-моддасида назарда тутилган умумий вазифалардан келиб чиқади.

Баъзи олимлар терговчининг вазифаси жиноят ишини тергов қилиш деб умумий қоида билан чекланишади². Лекин бундай ёндашув дастлабки тергов мазмун, моҳиятини очишга ёрдам бермайди.

Амалдаги қонунларнинг таҳлили бу босқичнинг олдида бир қанча аниқ вазифалар ётганини кўрсатади ва булар терговчининг процессуал фаолиятининг асосий йўналишларини белгилаб беради.

“Илмий адабиётларда ва жиноий одил судлов амалиётида дастлабки тергов хатоларини таърифлашда кўпгина атамалар қўлланилади: “дастлабки терговнинг камчиликлари”, “дастлабки текширув камчиликлари”, “тергов хатолари”, “қонун бузилиши”, “қонун устуворлигининг бузилиши”, шу жумладан, “жиддий қоидабузарликлар”, “жиноий процессуал ҳуқуқбузарликлар”, “қонун нормалари”, “процессуал хатолар оқибатлари”, “терговчининг нотўғри тушунишлари” ва бошқалар”³.

Россия Федерацияси Бош прокуратураси илмий тадқиқот институти олимлари “Тергов хатолари” атамасига қуйидагича таъриф берган: “Тергов хатолари - бу ноқонуний ва асоссиз ҳаракатлар орқали жиноий жавобгарликка тортиш ва ҳибсга олиш, ишни ноқонуний равишда тўхтатиб туриш, тугатиш, айблов хулосаси билан прокурорга ўтказиш, ишларни судга юборишдир”⁴.

Рус олими А.Д.Бойковнинг фикрича, тергов хатоси сифатида “нотўғри хатти-ҳаракатлар ёки ҳаракатсизлик натижасида келиб чиққан ҳар қандай ноқонуний ёки асоссиз қарор тушунилиши лозим”⁵.

¹ Н.Л. Селиванов Таҳрири остида Руководство для следователя. ИПК “Лига Разума”. М. 1997. 2 бет.

² Л.Н.Гусев, Процессуальное положение следователя в советском уголовном процессе, “Вопросы судопроизводства и судостройства в новом законодательстве СССР”, Госюриздат. М., 1959 йил 301-329 бетлар.

³ Д.А.Назаров. Суд хатоларида тергов хатоларининг аниқланиши. – . 2002. – 10 бет.

⁴ Муаллифлар жамоаси: В.Н.Исаенко, Л.П.Исмакаев, В.А.Лазарева, А.А.Леви, В.Н.Махов, Е.С.Радутная, А.Б.Соловьев(жамоа раҳбари), М.Е.Токарева(раҳбар ўринбосари), С.А.Шейфер. Дастлабки тергов босқичида хатоларни тўғирлашнинг характери, сабаблари ва усуллари: Методик қўлланма. – М., 1991. 7, 8бетлар.

⁵ Д.А.Бойков. Жиноят суд иш юритишида қонунийликни мустаҳкамлаш ва тергов хатоларини тўғирлаш масалалари. - М., 1988. 14-15 бетлар.

Шубҳа йўқки, барча тушунчаларни ҳам тугал, яқдил фикр деб бўлмайди. Юқорида таъкидланган атамалар мазмуни кенг доирани ўзида акс эттириб, тадқиқотнинг ихчам доирада амалга оширилмаслиги ишнинг мазмуний кетма-кетлигига, фойдаланувчига содда ва тушунарли фикрни етказиб беришда муаммоларни юзага келтириб чиқаради.

Шу боис, биз тадқиқот муаммолари билан боғлиқ ҳолда, “дастлабки терговдаги тизимли камчилик”лар ҳақида фикр юритамиз.

Дастлабки тергов давомида терговчилар турли хил тизимли камчиликларга йўл қўйиши мумкин: моддий ва процессуал қонун нормаларини бузиш, нотўғри талқин қилиш, криминалистиканинг тактик, техник тавсияларига амал қилмаслик.

Жиноят процессида конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларга риоя қилинмаслигитерговдаги тизимли камчиликларнинг асосий қисмини ташкил қилади. Бевосита ушбу турдаги хатоларнинг ўзига хос хусусиятига кўра, гарчи салмоғи 7,4%ни ташкил этсада, бироқ, уларнинг аҳамиятини эътибордан четда қолдириб бўлмайди.

Ўрганилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, жиноят процессида “tizimli kamchilik” тўғрисида ягона тушунча ва унинг белгиларининг аниқ сони белгиланмаган. Кўпинча, у тергов ҳаракатларининг етишмаслиги, тўлиқсизлиги билан аниқланади ёки унинг натижаси сифатида тушунилади. Адабиётда мавжуд бўлган тергов камчиликларининг таърифи унинг умумий табиати, индивидуал хусусиятларининг ноаниқлиги билан ажралиб туради, бу эса унинг моҳиятини тушунишда камчиликларга олиб келади.

Турли қарашларга кўра, “дастлабки терговдаги тизимли камчилик” – бу жиноят ишлари бўйича дастлабки терговни олиб борувчи икки ёки ундан ортиқ мансабдор шахслар – суриштирувчи, терговчи ва ушбу шахслар билан тенг мақомда жиноят ишини юритаётган бошқа шахслар (бундан буён терговчи деб юритилади) томонидан такрорий йўл қўйилаётган камчиликлар ҳисобланади.

Бу борада ўрганиш ўтказилган бир неча диссертация мавзуларида камчиликларга йўл қўйилиши “тергов хатолари”⁶ деб номланади. Қайд этиш ўринлики, барча соҳаларда бўлгани каби инсон омили билан боғлиқ бўлган жиноят процессида ҳам камчиликларга йўл қўйилиши эҳтимоли мавжуд. Бу, ўз навбатида, бу жараёнда кўплаб хатоларга йўл қўйилишини англатади. Бироқ, тадқиқот доирасида дастлабки тергов жараёнидаги барча камчиликларни қамраб олишнинг имкони йўқ. Бундан ташқари, жиноят иши бўйича тўлиқ электрон иш юритишнинг жорий этилмаганлиги бунга ўз таъсирини ўтказади деган фикрни илгари суриш мумкин.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, бир неча тергов жараёнида учраётган ва таъбир жоиз бўлса, “хато амалиёт”га айланиб қолаётган камчиликлар ташвишли ҳол бўлиб, ўз ўрнида уларни олдини олиш юзасидан зарур чора-тадбирлар кўришни тақозо қилади.

⁶Назаров А.Д. Следственные и судебные ошибки и уголовно-процессуальный механизм их устранения: концептуальные основы – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, доктор юридических наук, 2017 г.

Абубакирова А.А. Следственные и экспертные ошибки при формировании внутреннего убеждения – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, доктор юридических наук, 2010 г.

Барсунова Т.В. Неотложные следственные действия и ошибки при их производстве – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, кандидат юридических наук, 2003 г.

Шу боис, биз ушбу тадқиқот ишида прокуратура органларида мунтазам равишда йўл қўйилаётган тизимли камчиликлар ва уларни олдини олиш бўйича фикр юритамиз.

Чунки, атаманинг юридик маъноси ва юриспруденцияда шаклланган тушунчалар терговдаги тизимли камчиликларни англашимизга имкон беради. Сабаби камчиликлар мансабдор шахснинг муайян ҳолатни янглиш тушунишида, тегишли маълумотни хато баҳолашда ва жиноят ишида нотўғри тактик ва процессуал қарорлар қабул қилишда ифодаланади.

Жиноят процессида “тизимли камчилик” ўрнига “тўлиқ эмаслик”, “бўшлиқ”, “етишмовчилик” каби атамалардан нотўғри фойдаланиш унинг тушунчасини бузади. Шу боис, тизимли камчиликка хос бўлган қуйидаги белгиларни фарқлаш лозим:

суриштирувчи ва терговчи шахси ва унинг касбий фаолияти билан боғлиқлиги;

ҳолат ёки қонун нормасига нисбатан нотўғри тушунишнинг мавжудлиги;

процессуал ҳаракатлари ва қарорлар натижасида содир бўладиган оқибатнинг юзага келиши.

Тизимли камчилик тушунчасининг таърифини ҳисобга олсак, илм-фанда атамалар мавзусида аниқлик киритиш муҳим аҳамиятга эга. Терминологик аниқлик қонуний изланишларнинг зарурий элементи бўлиб, бу талабдан четга чиқиш кўплаб муаммоларга, айниқса, назарий таклифларни ишлаб чиқишда тушунмовчиликларга олиб келиши мумкин.

Фикримизча, *“дастлабки терговдаги тизимли камчилик”* – бу тергов фаолиятида кадрларни тайёрлаш ва танлаш, жиноят ишларини тақсимлаш, ишларни режалаштиришда ҳамда дастлабки терговни амалга оширувчи икки ёки ундан ортиқ мансабдор шахслар томонидан бир неча жиноят ишлари бўйича моддий ва процессуал қонун нормаларига риоя қилмаслик, шунингдек, криминалистик тавсияларга амал қилмасликда ифодаланадиган ва мунтазам равишда йўл қўйилаётган камчиликлар ҳисобланади.

Ўйлаймизки, мазкур тушунчанинг умумий доирадан ажратилиб олиниши, тадқиқот иши бўйича фойдаланувчига унда назарда тутиладиган қарашларнинг қулай, осон ва содда фикрда етказиб берилишига ёрдам беради.

References:

1. “Forensic Science in Criminal Investigation & Trials”: Bruce Jackson, Oxford University Press, 2018.
2. “Judicial Review of Preliminary Investigation Errors: A Procedural Approach”: Maria Gomez, Journal of Law and Practice Review, 2021. 89-104.
3. “Предварительное следствие: ошибки и пути их исправления”, А.Алексеева, 2018. ст. 102-118.
4. “Судебная система и устранение процессуальных нарушений”, Дмитрий Богданов, 2020. ст.56-79.
5. “Ошибки в предварительном следствии и их влияние на справедливость судопроизводства”, Елена Воронцова, 201. 145-163. 11. “Практика устранения недостатков предварительного следствия в судебном порядке”, Игорь Сергеев, 2021. ст.

- 88-1071. 8. Д.А.Бойков. Жинойт суд иш юритишида қонунийликни мустаҳкамлаш ва тергов хатоларини тўғирлаш масалалари. - М., 1988;
6. В.Н.Исаенко, Л.П.Исмакаев, В.А.Лазарева, А.А.Леви, В.Н.Махов, Е.С.Радутная, А.Б.Соловьев (жамоа раҳбари), М.Е.Токарева(раҳбар ўринбосари), С.А.Шейфер. Дастлабки тергов босқичида хатоларни тўғирлашнинг характери, сабаблари ва усуллари: Методик қўлланма. – М., 1991;
7. И.Мирзаев, Э.Гуртуева, Т.Яцюк, М.Алиева. Русский язык. Практический курс. Учебное пособие. “Ўқитувчи” нашриёти. 1993 й.
8. Д.А.Назаров. Суд босқичида тергов хатоларининг аниқланиши. 2002.
9. Т.В.Барсунова. Неотложные следственные действия и ошибки при их производстве – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, кандидат юридических наук, 2003 г.;
10. Е.В.Морозова. Криминалистические проблемы следственных ошибок – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, кандидат юридических наук, 2004 г.;
11. Б.Ў.Жамолов. Суд – инсон ҳуқуқларини ҳимоячиси. // Инсон ҳуқуқларини суд ва суддан ташқарида ҳимоя қилиш муаммолари мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари. - Тошкент: ТДЮИ, 2005;
12. А.А.Абубакирова. Следственные и экспертные ошибки при формировании внутреннего убеждения – тема диссертации по ВАК РФ 12.00.09, доктор юридических наук, 2010 г.;